

ISSN 2310-3353

«А. БАЙТҰРСЫНОВ
АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ ӨңІРЛІК
УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

ҚМПИ ЖАРШЫСЫ

ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 3

2022

150
жы
Ахмет
БАЙТҰРСЫНОВ

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының ЖАРШЫСЫ

ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ

№ 3 2022

ӘОЖ 17.09.91.

Сатбаева, А.Т.

*КММ қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
педагог-сарапшы,*

*Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
Федоров ауданы білім бөлімінің*

Ленин жалпы білім беретін мектебі

Мырзағалиева, Қ.М.

филология ғылымдарының кандидаты,

*тіл және әдебиет теориясы кафедрасының
қауымдастырылған профессоры*

Оспанұлы, С.О.

филология ғылымдарының кандидаты,

*тіл және әдебиет теориясы кафедрасының
қауымдастырылған профессоры,*

Ө. Сұлтангазин атындағы

педагогикалық институты,

А. Байтұрсынов атындағы

Қостанай өңірлік университеті,

Қостанай, Қазақстан

Ы. АЛТЫНСАРИН ҚАШАН, ҚАЙ ЕЛДІ МЕКЕНДЕ, ҚАНША МЕКТЕП АШТЫ?

Түйін

1864 жылы 8 қаңтарда Ыбырай Алтынсариннің Торғайда қазақ даласында бұрын-соңды болмаған жаңа үлгідегі мектеп ашып, оның өзіне ғана тән ерекшелігі бар бағдарламасын, оқу-құралдарын жинаушы, жазушы, құрастырушы, шаруашылық есеп-қисабын жүргізуші де болғаны бұл күнде баршамызға белгілі жайт. Сондықтан да мақалада, оған көп тоқталмай, басқа мектептер қалай, қашан, қай жерде ашылғаны, оларда кімдер мұғалімдік қызмет атқарғаны жайында әңгіме қозғамақпыз. Өйткені қазір біреу Ыбырай он бір мектеп ашқан десе, енді біреулер 14, енді біреулер 16 мектеп ашқан деген пікір айтып, көпшілік қайсысы дұрыс екеніне көз жеткізе аламай жүргенге ұқсайды.

***Кілт сөздер:** мектеп, мұғалім, болыстық, халықтық, уез, облыс, инспектор, құрал-жабдықтар, бекініс, оқушы, бағдарлама.*

1 Кіріспе

1879 жылы 22 тамызда Ыбырай Алтынсарин Торғай облысы бойынша орыс-қазақ училищелерінің инспекторы болып тағайындалды. Ыбырай бұл қызметке тоғыз жылдан кейін, яғни 1888 жылдың 28 қазанында ғана ресми түрде бекітілді. Ол кезде Торғай облысына Елек, Ырғыз, Николаевск (Қостанай) уездері, сондай-ақ Орынбор облысының (РСФСР) бірнеше аудандары, Тройцк уезіндегі мектептер де Торғай облысына қарайтын.

Елек уезінде 8 болыс, 41 ауыл, Ырғыз уезінде 7 болыс, 34 ауыл, Николаевск уезінде 8 болыс, 51 ауыл, Торғай уезінде 5 болыс 23 ауыл бар еді. 1845 жылы 21 қазанда Ырғыз-«Орал», Торғай – Орынбор бекінісі» деп аталды. 1891 жылы 25 наурызда облыс 4 уезден тұрды. Ақтөбе (бұрынғы Елек) Ырғыз, Николаев, Торғай. Сол 1895 жылдың 8 ақпанында Николаевск қайтадан Қостанай аталды.

2 Материалдар және әдістер

Ыбырайдың мектеп ашудағы мақсат-мүдесін айқындап, сол жолда аянбай еңбек еткенін, көрген қиындықтарын, қазақ даласында Ыбырай жаққан білім шырағының маңызын

елге жеткізу. Білім, ғылымды насихаттау. Сипаттама, тарихи-салыстырмалы, салғастырмалы, әдіс-тәсілдер қолдану.

3-4 Нәтижелер мен талқылау

1879 жылы Ырғыз уезінде екі сыныптық училище ашылды. Ыбырай Орынбордан осы мектепке арнап 700 сомға құрал-жабдықтар сатып алды.

Бұл оқу орнының төргі бөлмелеріне уез бастығы мен бір саудагер, кіре берісіне оқушылар мен мұғалім орналасады. Мұны естіп-білген Ыбырай Ырғызға әдейі барып, саудагерді қуып шығып, уезд бастығынан мектепті босатуын сұрайды. Сөйтіп екі бөлмені қайтадан мектеп қарамағына береді. «Училищеге Григорьев пен Сперидоновты мұғалім етіп белгілейді» [1, 130 б.].

1879-1980 жылдары Торғайды жұт жайлап, мал қырылғаны, адам шығыны да болғаны мәлім. Ыбырай осы жұт әкелген нәубет жайында сол тұста шығып тұрған «Оренбургский листок» газетіне «Қазақ даласындағы жұт туралы» деген бірнеше корреспонденция жариялады.

Ұлы ұстаздың аштық жылдарындағы, жұттан кейінгі халықтың ауыр жағдайына жаны қалай күйзелгенін көзімен көрген шәкірті, әрі жолын қуған әріптесі Ғ. Балғынбаев өз естілгенде Торғай облысы басшыларының жұт болмаған Қостанай жақтан азық-түлік алдыруына мүмкіндіктері жетсе де қолұшын бере алмай ақыры тарап кеткенін әңгімелей келе бұл тығырықтан шығу үшін Ыбырайдың уез бастығы полковник Яковлевпен бірлесіп көктем шыға кірпіштен орыс-қазақ училищесінің ғимаратын тұрғызуға бел байлағанын баян етеді. «Осы арқылы аш-жалаңаш жұртты жұмысқа орналастырып, күнделікті талшық ететін қаржы табуына көмектеспек болды, әрі мектеп үйінің салынып қалуын ойластырды, – деп жазды. – Ол соның нәтижесінде кедейлердің өздері тапқан аз ғана ақшаға көктем күндері шектен тыс қымбат болса да Қостанайдан әкелінген азық-түлікті сатып алып күн көруіне айтарлықтай жағдай жасалды. Бұл көпшіліктің ажал тырнағынан құтылып аман қалуына себеп болды».

Бұдан кейін Ыбырай бастамасымен Торғай өзенінен балық аулау ұйымдастырылып, халықтың әл-аухаты түзеле бастайды. 1880 жылы жаңа мектеп те салынып бітеді. Сөйтіп Ыбырай жұрттың сый-құрметіне бөленеді.

Ыбырайтанушы ғалым Әсет Ламашев 1991 жылы «Ана тілі» баспасынан жарық көрген «Ыбырай Алтынсарин (Семинарий)» деп аталатын кітабында 4 сәуірде Ыбырайдың В.В. Катаринскийге хат жазып, 1879-1880 жылдың қысы жұтқа әкелгенін хабарлағанын, мектеп салуға Орынбор округінен 2000 сом ақша алғанын, кірпіш құятын адамдар жалдағанын айтады [2, 37 б.].

Бөртеде ашылған мектеп туралы А.В. Васильев «Торғай облысындағы халық ағарту ісі және оның қазіргі күйі туралы» деп аталатын кітабында «Облыс басшылығы 1881 жылы бір сыныптық мектеп ашуға келісті. 1881 жыдың 23 қазанында Бөрте болысында уақытша Ақтөбе мектебі ашылды. Оған Қазан мұғалімдер семинариясының оқу курсы бітірген Арсений Мазохин мұғалім болып тағайындалды. Бұл мектепте балаларына білім беруге ниетті ата-аналар көп болғандықтан 35 оқушы, сонымен қатар 6 оқушы ақылы негізде алынды [3,90 б.],-дейді. Ә. Ламашев бұл мектепті ұстауға Ыбырай Алтынсариннің жылдық смета жасап, Орынбор оқу округіне қыркүйек айының 4-і күні жібергенін айтады.

А.А. Мазохин татар тілін де, қазақ тілін де білмейтін еді. Осы қиындықтан шығу үшін Ы. Алтынсарин оған көмек қолын созып, «қажетті оқу-жазу құралдарын, заттарды, тіпті мұғалімге қажетті мүліктерді керегінше жинап берді. Мазохинге орысша білетін бір қазақ жігітін көмекші етіп тағайындады» [4, 45 б.].

Осы Бөрте уезінде ашылған мектеп 1884 жылы Ақтөбе қаласына ауыстырылды. Ұлы ағартушының мақсат-мүдесі орындалып, 1883 жылдың 10 сәуірінде Орск қаласында тұңғыш қазақ мұғалімдерін даярлайтын мектеп ашты. Мектептің ашылуы салтанатты өтіп, оған 20 оқушы қабылданды. Мектептің бас инспекторы А.Г. Бессонов, мұғалімдері болып К.К. Вильчинский, А.С. Шустиков, Сейдахмет Сүйінғалиев, И.И. Успенский, М.К. Кормальцев, Мейірман Боранқұлов тағайындалды.

Осы Орск мұғалімдер мектебі 1889 жылы Орынборға ауыстырылды.

Ыбырай 1881 жылғы 4 қазанда .И.Ильминскийге жазған хатында «...қадірлі ақсақалымыздың құрметіне «Яковлев мектебі» деп атамақшымыз», – десе, 1884 жылы 12 қыркүйекте: «...Торғайда, қымбатты және адал ниетті Яков Петровичтің құрметіне «Яковлев мектебі» деп аталсын деген өтінішім бойынша соның атымен аталған қолөнері мектебі ашылды»деп қуана хабарлайды. Мектеп 1883 жылы 15 қарашада жұмыс істей бастады.

Алғаш пансионда жатып оқитын 7, қатынап оқитын 3 бала болды. Ұсталық-токарьлық өнері мен хат танытуды Симбирскідегі граф Орлов-Давыдов (қолөнер мектебінде оқыған), киім тігу өнерін жергілікті татар тігіншісі үйретті.

Ыбырай 1884 жылы 12 қыркүйекте Орынбор әскери губернаторына рапорт жазды. Онда ол Қостанайға қоныс аударған орыстардың балаларын оқытатын училище ашу керектігін айтып, қаражат бөлінуін сұрайды. Ұлы ағартушы «қазір 20 орыс баласын Қостанайдағы қазақ мектебіне алдым, амал не, бұл осынша көп тұрғындар үшін шағын ғана шаралар» [5, 220 б.], – деп жазды. Екі сыныпты бұл училище 1884 жылы 1 қыркүйекте ашылды.

Бұл – Троицк қаласында 1861 жылы іргесі қаланған (Мұғалімі Нұрым Мұңсызбаев) мектеп негізінде құрылды. Оны Қостанайға көшіруге күш салған Ы. Алтынсарин болатын.

А.В. Васильев «Екі сыныптық училищенің ең жақсысы Қостанай училищесі екенін, оның үнемі мектеп инспекторының қарауында болғанын, әрі Баженов, Соколов, А. Ильных, Ғ. Балғынбаев, Оразов сынды өз ісіне адал да жауапты мұғалімдер қызмет жасағанын айтады [3, 104б.].

1887 жылы қазанда Ақтөбе уезінің Бөрте өзенінің жағалауында (Верхнее озерное маңында) тастан қаланған бастауыш мектеп 10 желтоқсанда өз жұмысын бастады. Меңгерушілігін Орск қазақ мұғалімдер мектебінің оқу курсы 1886 жылы аяқтаған Оразғали Асауов (1887-1890 жж.), кейін Орынбор рухани семинариясының түлегі Белеконов (1890-1891жж.) атқарды.

Асауов Оразғали Мәмбетұлы (1870-?) – Асау батырдың немересі. Ақтөбе уезінен. 1886 жылы 14 мамырда Орскідегі (кейін Орынбордағы) мұғалімдер мектебін марапаттау медалімен бітірген. 1887 жылы екінші қазанда Торғай облыстық училищелер инспекторы Ыбырай Алтынсариннің жарлығымен Ақтөбе уезінің Бөрте болыстық мектебінің меңгерушісі болып тағайындалады. 1890-1891 жылдары Ақтөбе екі сыныптық орыс-қазақ училищесінде оқытушы, 1898-1912 жылдары Ырғыз уезі кеңесінің іс жүргізушісі, 1912 жылдың қараша айында облыстық басқарама құрамындағы қызметінен босатылып, 1912-1917 жылдары Торғай уезі шаруалар құрылтайының хатшысы қызметін атқарған [5].

Сол жылы 10 желтоқсанда Обаған болыстық мектебі (1891 жылдан Қарағайлықөл, Мендіқара), 15 қыркүйекте Қарабұтақ (1894 жылдан 2 сыныптық училище) болыстық мектеп ашылды.

Обаған мектебінің меңгерушісі әрі ислам дінін үйретуші Орск қазақ мұғалімдер мектебінің оқу курсы бітірген Досжан Тоқтабаев (1887-1892 жж.), мұғалім көмекшілері Қазан мұғалімдер семинариясын тәмамдаған Ормаев (Урмаев) (1890-1891жж.) және Афанасьев (1891) болды. Ислам дінінен Уфа рухани семинариясын бітірген тағы да бір оқытушы Кувшинский (1887 жылдан бастап) сабақ берді.

Қарабұтақта (Ырғыз уезінің Қарабұтақ болысы) мектеп меңгерушісі, Қазан мұғалімдер семинариясының түлегі Меркурьев (1887-1890 жж.) заң, әрі Ислам дінін үйретуші Жүсіпов (1887-1891 жж.) болды.

Қостанай уезінің Шұбар болысында (Жітіқарада) Марынский ауылынан 12 шақырым жерде Бекежановтың үйі жалға алынып 1887 жылы 29 желтоқсанда мектеп жұмыс істей бастады. Мектеп меңгерушісі Шотаев (1887-1890) және Орск қазақ мұғалімдер мектебінің оқу курсы бітірген Ғабдолғали Балғынбаев (1891), Ислам дінін үйретуші Үмбетов (1887-1890 жж.)

Бұл Шотаев Қазақ КСР-дің еңбек сіңірген мұғалімі, педагог-ағартушы, суретші, мүсінші Ахметқазы Шотаевтың (1902-1991) інілерінің бірі – Қазгерей Шотаев. Орскідегі мұға-

лімдер мектебінде (1886-1887) оқыған. 1888-1892 жылдары мұғалімдік қызметте болған [3,122 б.].

Қазақстанда тұңғыш рет Ырғыз қалалық бір сыныптық әйелдер мектебі осы 1887 жылы 15 қыркүйекте жұмысын бастады. Алғаш училищеге 17 қыз қабылданды. Олардың қатарында: Ғ. Шамұратова, Қ. Айтжанова, А. Алдабергенова, Ғ. Мақатаева, Б. Аблезова, Б. Құрмашева, Қ. Ерғожиева және тағы басқа қыздар оқып, білім алған. Оларға барлық жағдай туғызылды. Қыздарға іш киімге дейін беріліп, киімді таңдап киулеріне мүмкіндік жасалды. Интернатта жұмыс істейтіндерді таңдауға да ерекше көңіл бөлінді. Мысалы, училище меңгерушісі Сахарова орыс қыздармен жұмыс жасаса, оның көмекшісі Царегородцева қазақ тілін білгендіктен, әр тәжірбиесі мол болғандықтан, қазақ қыздары тәрбиесіне жауапты болды.

1888 жылы Ақтөбеде қыздар мектебі ашылды. Ол жайында Ыбырай 1888 жылы Н.И. Ильминскийге жазған хатында: «Ақтөбеде қыздар мектебін аштым, Торғай, Елек уездерінен тағы да екі болыстық мектеп аштым» [6, 183 б.], – дейді.

Ыбырай Алтынсарин 1888 жылғы 27 мамырда Торғай облыстық әскери губернаторына жазған қатынас қағазында оқушылардың жазғы демалысқа шығуына байланысты Батбақарада мектеп үйін салуға қолайлы сәт туып отырғанын айтып, Торғай уезінің бастығына аталған мектепке арналған пәтер салу немесе жалдау туралы ұсыныс жасауын өтінеді. Нәтижесінде сол жылы 9 қарашада Қараторғай болысығы (Қараторғай өзенінің бойында) би Баймұрат Түркебайұлының үйін жалға алынып, мектеп өз жұмысын бастайды.

Мектеп меңгерушісі Орск қазақ мұғалімдер мектебінің оқу курсы бітірген Уризов (1887-1891), кейін Қазан мұғалімдер семинариясын тәмәмдаған Лапшин (1891-1892), мұғалімдер көмекшілері қазақ мұғалімдер мектебін бітірген Жабағин (1891-1892), ислам дінін үйретуші Махмудов (1887 жылдан бастап) болады.

Ыбырайтанушы ғалым Әсет Ламашев та Торғай уезіне қарасты Қараторғай болыстық мектебі 1888 жылы ашылып, оған тұңғыш 12 оқушы қабылданғанын айтады [2, 61 б.]. Алайда А.В. Васильев «мектеп 9 қарашада ашылды десе, Ә.Ламашев «қыркүйектің 13 жұлдызында» деп көрсетіпті.

Бұл – қазір Амангелді ауданында ашылған жаңа үлгідегі алғашқы мектеп еді.

Ыбырай 1888 жылы 26 қазанда Торғай облыстық басқармасына «Екі класты орыс-қазақ мектептер жанынан қолөнер кәсіпшілік бөлімдерін ашу туралы» деген хабарламасында 1888 жылдың 19 жұлдызында Торғай екі сыныпты орыс-қазақ училищесінде ағаш ұстасы токарлық ісіне оқытатын, 25 жұлдызында Ырғызда осындай училищесінде қолөнер кәсіпшілік бөлімін ашқанын хабарлайды. Сондай-ақ «Ақтөбе екі сыныпты орыс-қазақ училищесі жанындағы кәсіпшілік бөлімшесін ашу туралы Торғай облыстық әскери губернаторына 1888 жылы 28 желтоқсанда жазған хатында да: «Мәртебелі Сіздің құзырыңызға мына жайды жеткізуді ғанибет санаймын: шәкірттерді ағаш ұстасы-токарлық ісіне оқытып үйрететін қолөнер кәсіпшілік бөлімшесі Ақтөбе екі класты училищесі жанынан үстіміздегі жылдың қыркүйек айының 1 жұлдызында ашылды» дейді [7, 36 б.]. Бұл бөлімшелерді Ыбырай ашқан мектептер қатарына қосқан жоқпыз.

Екі сыныптық Қостанай орыс-қазақ мектебінің оқытушысы Федор Соколов 1889 жылы 28 қыркүйекте жазған Ыбырай Алтынсарин туралы естелігінде ұлы ұстаздың Торғай облысындағы оқу ісінің инспекторы болып тағайындалғанға дейін Троицкіде және Торғайда ғана училище болғанын, инспектор қызметін атқарғаннан кейін 14 училище ашылғанын айтады [4, 386-388 бб.].

Ыбырай Алтынсариннің туғанына 150 жыл толу қарсаңында Қостанай облыстық атқару комитеті ұлы ұстаздың мектеп ашқан өңірлеріне сапар ұйымдастыру жұмысын өткізу шешімін қабылдап, бір топ педагогикалық институт мұғалімдері мен студенттері, облыстық өлкетану мұражайының қызметкерлері Ыбырай ашқан мектептерді аралап қайтқан еді. Солардың бірі Қостанай қаласындағы Ыбырай іргетасын қалаған мектептің шәкірті, кейін мұғалімі, мектеп директоры болған Беген Қаженұлы Көпеш. Қарт ұстаз сол сапардан жазған «Ыбырай ізімен» деп аталатын мақаласында 1888 жылы Ақтөбеде әйелдер мектебі, сонымен

қатар Ырғыз училищесінде ересектерге арналған кешкі мектеп жұмыс жасай бастағанын баян етеді [8,42 б.].

1888 жылы 21 тамызда Қостанайда бір сыныптық ер балалар үшін орыс мектебі ашылды. Онда 57 бала оқыды. Қазан мұғалімдер семинариясының оқу курсы бітірген Килячков мұғалім болып тағайындалды [3, 102 б.].

Ы. Алтынсарин ашқан мектептер жылнамасы төмендегідей:

№ р/с	Ашылған жылы	Мерзімі	Оқу орны
1	1864	08 қаңтар	Торғай мектебі, Ы. Алтынсарин мұғалім болып тағайындалды
2	1879		Ырғыз уезінде ашылған 2 сыныптық училище
3	1880		Торғай уезінде ашылған 2 сыныптық училище
4	1881	23 қазан	Бөрте уезінде ашылған 2 сыныптық училище (1884 ж. Ақтөбеге ауыстырылған)
5	1883	10 сәуір	Орск – мұғалімдер мектебі (1889 ж. Орынборға ауысты)
6	1883	15 қараша	Яковлев қолөнер училищесі – Торғай
7	1884	01 қыркүйек	Қостанайда ашылған 2 сыныптық уездік училище
8	1887	07 қазан	Бөрте болыстық мектебі
9	1887	10 желтоқсан	Обаған болыстық мектебі (1891 ж. – Қарағайлықөл, Меңдіқара)
10	1887	29 желтоқсан	Жетіқара-Шұбар болыстық мектебі
11	1887	01 қараша	Қарабұтақ болыстық мектебі (1894 ж. бастап 2 сыныптық училище)
12	1887	15 қыркүйек	Ырғызда ашылған әйелдер мектебі (орыс) (1888 ж. бастап 2 сыныптық училище)
13	1888	9 қараша	Қараторғай болыстық мектебі
14	1888	21 тамыз	Қостанайда ашылған ерлер мектебі (орыс)
15	1888		Ақтөбеде ашылған әйелдер мектебі (орыс)
16	1888		Ырғыз кешкі мектебі

Ы.Алтынсарин қайтыс болғаннан кейін ашылған мектептер

№ р/с	Ашылған жылы	Мерзімі	Оқу орны
1	1891		Торғайда ашылған әйелдер мектебі
2	1891	27 қыркүйекте	Әулікөл болыстық мектебі
3	1892	15 маусым	Қарағайлысай ауыл мектебі (бірінші)
4	1893		Қостанай әйелдер училищесі
5	1895		Қарабұтақ әйелдер училищесі

1883-1891жж.	Бір сыныптық училищелер саны	Оқушылар саны				Барлығы
		№ р/с	Ашылған жылы			
		№ р/с	Ашылған жылы	Мерзімі	Оқу орны	
1883 ж.	1	-	-	10		10
1884 ж.	1	-		10		10
1885 ж.	1	-		10		10
1886 ж.	1	-		10		10
1887 ж.	7	54	17	110		181
1888 ж.	9	116	29	133	19	297
1889 ж.	10	134	31	135	20	320
1890 ж.	12	137	76	132	30	411
1891 ж.	15	340	93	204	33	670

А.В. Васильев Торғай облысындағы бір сыныптық училищелер мен ондағы оқушылар туралы мына төмендегі ақпаратты беріпті. Олардың арасында жоғарыдағы біз жасаған жылнамада көрсеткен мектептер де болуы мүмкін. Оның сыртында қаншама оқу орны ашылған?! Бірақ олар қай елді мекенде ашылды, кімдер ашты, айтылмайды. 1883-1889 жылдары Ы.Алтынсарин облыс инспекторы. Сондықтан да бұл мектептердің ашылуына да ұлы ұстаздың қатысы жоқ дей алмаймыз [3, 104-105 бб.].

5 Қорытынды

Осынша мектеп ашып, оқушыларға сапалы білім, үлгілі тәрбие беруді ғана ойлаған ұлы ұстаздың бұл ісі Ресей империясының мақсат-мүддесімен мүлде қабыспады.

Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен шығармашылығын алғаш зерттеушілердің бірі тарихшы ғалым Б. Сүлейменов Ыбырайдың небір кедергілерге карамастан жалынды ағартушылық жұмысын тоқтатпауы Торғай соғыс губернаторының наразылығын тудырғанын айтып: «Алтынсариннің жеке бастамасымен барлық жерлерде халық мектептерін ашып, артық қаржы жұмысағаны үшін облыс генералы Проценко оны тіпті сот алдында жауапқа тартпақ болады», – дейді [9, 40 б.]. Алайда Ыбырай адал қызметі арқасында барлық пәле-жала, айыптаулардан аман қалды.

Ұлы ұстаз жаққан шырақтар бүкіл қазақ еліне жарығын шашты.

Әдебиеттер тізімі

1. Алғашқы мектептер. Ақтөбе энциклопедиясы. – Ақтөбе: Отандастар-Полиграфиясы, 2001.
2. Ламашев Ә. Ыбырай Алтынсарин Семинарий.-Алматы: «Ана тілі», 1991.
3. Васильев А.В. Торғай облысындағы халық ағарту ісі және оның қазіргі күйі туралы очерк. – Оренбург, 1896.
4. Ильминский Н. Воспоминания об И.А. Алтынсарине. – Казань. Типо Литографии В. М. Ключникова, 1891.
5. Қазақ Республикалық Ұлттық Мемлекеттік архив, 25 қор, 2 тіркеу, 59 іс, 1-5 парақтар.
6. Алтынсарин Ы. Үш томдық шығармалар жинағы. – Алматы: 2 т.
7. Алтынсариннің таңдамалы педагогикалық мұрасы.– Алматы: Рауан, 1991.
8. Көпеш Б. Ыбырай ізімен. Ыбырай ізбасарлары. – Қостанай: «Шапақ», 2018.
9. Сүлейменов Б. Ыбырай Алтынсариннің өмір жолы және қызметі. – Ыбырай Алтынсарин тағылымы. – Алматы: Жазушы, 1991.

Материал редакцияға түсті 23.05.2022

SATBAEVA, A.T., MYRZAGALIEVA, K., OSPANOV, S. КОГДА, В КАКОМ НАСЕЛЕННОМ ПУНКТЕ, СКОЛЬКО ШКОЛ ОТКРЫЛ И. АЛТЫНСАРИН?

Как известно, 8 января 1864 года Ибрай Алтынсарин открыл в Торгае в казахских степях беспрецедентную школу, где собирал, писал, составлял и вел хозяйственный учет. Поэтому в статье мы не будем на этом останавливаться, а поговорим о том, как, когда и где открывались другие школы, и кто работал в них учителями. Потому что одни говорят, что Ибрай открыл одиннадцать школ, другие говорят – 14 школ, третьи – 16 школ, и многие люди не знают, какая из них достоверная.

Ключевые слова: школа, учитель, большой, народный, уезд, область, инспектор, техника, крепость, ученица, программа.

SATBAYEVA, A.T., MYRZAGALIEVA, K., OSPANOV, S.

WHEN, IN WHICH LOCALITY, HOW MANY SCHOOLS DID Y. ALTYSARIN OPEN?

As you know, on January 8, 1864, Ibrai Altynsarin opened an unprecedented school in Torgai in the Kazakh steppes, where he collected, wrote, compiled and kept economic records. Therefore, in the article we will not dwell on this, but will talk about how, when and where other schools were opened, and who worked as teachers in them. Because some say that Ibrai opened eleven schools, others say 14 schools, others say 16 schools, and many people do not know which one is reliable.

Key words: school, teacher, big, folk, county, region, inspector, technique, fortress, student, program.